

ნათია ფიფია, მართა ქარდავა

მალარია თუ A ჰეპატიტი – კოლხების შესახებ ჰიპოკრატეს ცნობების ინტერპრეტირებისთვის

ანტიკური ხანის ცნობილი ექიმი ჰიპოკრატე თავის თხზულებაში „ჰაერთა, წყალთა და ადგილთა შესახებ“ გვაწვდის ინფორმაციას კოლხების ჯანმრთელობის მდგომარეობის შესახებ. ზოგადად, ძველი ბერძენი ავტორების ცნობები საქართველოს შესახებ ისტორიოგრაფიაში კარგადაა შესწავლილი, თუმცა რაც შეეხება ჰიპოკრატეს ცნობას, მისი შესწავლა სამედიცინო თვალსაზრისით ჯერჯერობით არ მომხდარა. ეს, რა თქმა უნდა, განპირობებულია იმ ფაქტით, რომ ამ ტიპის კვლევის ჩატარება მხოლოდ იმდენი დარგში გარკვეული მეცნიერის მუშაობას ან ორი დარგის – ისტორიისა და მედიცინის სპეციალისტების, ერთობლივ მუშაობას. სწორედ ამიტომ გადაწყვეტილთ გამოგვეკვლია ეს საკითხი.

ჰიპოკრატეს მიერ აღწერილი დაავადება, ჩვეულებრივ, ისტორიოგრაფიაში მალარიად განიხილება. საკითხის შესწავლის შემდეგ ჩვენ დავრწმუნდით, რომ საქმე გვაქვს არა მალარიასთან, არამედ A ჰეპატიტთან.

თავდაპირველად შევახსენებთ ჰიპოკრატეს ტექსტს, რომელიც ფაზისელებს ეხება სრულად და შემდეგ უკვე მოგახსენებთ ჩვენს დასკვნებს: „ხოლო ვინც ფაზისში ცხოვრობს, მათ შესახებ [შემდეგი მაქვს სათქმელი]: ეს ქვეყანა ჭაობიანია, თბილი, წყლიანი და ტყიანი. წლის ყოველ დროს იქ ხშირი და ძლიერი წვიმები მოდის. ადამიანებს საცხოვრებელი ჭაობებში აქვთ, და [მათი] ხისა და ლერწმის სახლები წყალზეა გამართული. ისინი ცოტას დადიან ფეხით ქალაქებსა და ნავთსადგურებში, არამედ დაცურავენ აღმა-დაღმა ერთ ხეში ამოღებული ნაგებით, რადგან არხები ბევრია. ისინი სვამენ თბილსა და დამდგარ წყალს, მზისაგან დამპალს და წვიმებისგან ადიდებულს. თვითონ ფაზისი ყველა მდინარეთა შორის ყველაზე უფრო ღინჯია და ძალიან მღორედ მიედინება. ნაყოფი, რომელიც იქ წარმოიშვება, ყველა ზრდა დაუსრუ-

ლებელია, სუსტი და უვარგისი, წყლის სიუხვის გამო. ამიტომ [აქ ნაყოფი] არ მწიფდება. წყლებისგან ამ ქვეყანას ღიდი ნისლი ადგას. ამ მიზეზების გამო, რომ ფასისელებს სხვა ადამიანებთან შედარებით ღიდად განსხვავებული შესახედაობა აქვთ: ტანად ღილები არიან, სისქით მეტისმეტად სქელები; არც ერთს არ ემჩნევა სახსარი და არც ძარღვი; კანი კი ყვითელი აქვთ, თითქოს სიყვითლე სჭირდეთ. ლაპარაკობენ ადამიანთა შორის ყველაზე ბოხი ხმით, [რადგან] სუფთა ჰაერით კი არ სუნთქავენ, არამედ ნოტიოთი და ნესტიანით; ხოლო იმისათვის, რომ სხეულს ჯაფა მიაყენონ, ძალიან ზარმაცები არიან.“¹

შესაბამისად, ჰიპოკრატეს მიხედვით, ჩვენ გვაქვს შემდეგი სიმპტომები: 1) ჭარბი წონა, 2) სიყვითლე, 3) შეშუპება, 4) კუნთოვანი ჰიპოტონია (მოღუნება). ასევე ვიცით, თუ რა პირობებში ცხოვრობდნენ კოლხები: 1) ცხოვრობენ ჭაობების მახლობლად, 2) სვამდნენ დამღვარ, გაფუჭებულ, თბილ წყალს, 3) ჭამდნენ დამპალ, ნესტისგან უმწიფარ, შესაძლოა, გაურეცხავ პროდუქტებს.

ამ სიმპტომების, და გარემო პირობების თანახმად, ერთი შეხედვით, ორი დიაგნოზი შეიძლება დაისვას – მალარია და A ჰეპატიტი. პირველ რიგში განვიხილავთ მალარიის ალბათობას.

მალარია არის პროტოზოული დაავადება, რომელიც გადადის კოლო ანოფელისის კბენის შედეგად. ადამიანებში ყველა მალარიულ ინფექციას იწვევს 4 ტიპის პლაზმოდუმი: *P. falciparum*, *P. malariae*, *P. vivax*, *P. ovale*. მალარიის კლინიკური ნიშნებია: 1) ცხელება, 2) სიყვითლე, 3) თავბრუსხვევა და ღებინება, 4) ართალგია,² 5) მიაღვია,³ 6) დიარეა, 7) ანორექსია (მძიმე შემთხვევებში), 8) ჰეპატოსპლენომეგალია,⁴ 9) ანემია,⁵ ლეიკოპენია, ნეიტროპენია,⁶ ლიმფო და მონოციტოზი.⁷ ამ სიმპტომებიდან მხოლოდ ორი

¹ თ. ყაუხჩიშვილი. ჰიპოკრატეს ცნობები საქართველოს შესახებ. თბ. 1965, გვ. 45; Hippocrates Collected Works I. Hippocrates. W. H. S. Jones. Cambridge. Harvard University Press. 1868, გვ. 115-116. ხელმისაწვდომია: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0251%3Atext%3DAer.%3Asection%3D15>.

² სახსრების ტკივილი.

³ კუნთების ტკივილი.

⁴ ღვიძლის და ელენთის გადიდება.

⁵ სისხლნაკლებობა.

⁶ ლეიკოციტების და ნეიტროფილების შემცირება.

⁷ ლიმფოციტების და მონოციტების რაოდენობის მომატება.

ეთანხმება დაავადების ჰიპოკრატესეულ აღწერილობას – სიყვითლე და კუნთოვანი ჰიპოტონია. სიყვითლე მალარიას ახასიათებს არა მთელი ინკუბაციური პერიოდის განმავლობაში, არამედ მხოლოდ გამოვლინების პერიოდში. მალარიის ინფექცია შეიძლება გრძელდებოდეს 1-დან 3 წლამდე. ანუ, იმ შემთხვევაში თუკი კოლხებს მალარიის საწინააღმდეგო საშუალებები არ გააჩნდათ, რაც სავსებით შესაძლებელია, სიყვითლე მალარიის ხანგრძლივმოქმედი სიმპტომი შეიძლება ყოფილიყო. სხვა სიმპტომებს რაც შეეხება – ჭარბი წონა ეწინააღმდეგება ამ დიაგნოზს. რადგან მალარიას ახასიათებს ანორექსია, განსაკუთრებით მძიმე შემთხვევებში, და ჩვენ ვიცით, რომ კოლხების შემთხვევაში სწორედ მძიმე ფორმებთან გვაქვს საქმე, მათ არ შეიძლებოდა ჰქონოდათ ერთდროულად მალარია და ამასთან ჭარბი წონა. მალარია იწვევს ღიარეას, გულისრევას და ღებინებას და პაციენტი დაინფიცირების შემდეგ მალე კარგავს წონას. მალარიის ეს გამოვლინება აშკარად გამორიცხავს ჭარბ წონას. რაც შეეხება საცხოვრებელ პირობებს – ჭაობებში ცხოვრება, რა თქმა უნდა, შეიძლება ამტკიცებდეს იმას, რომ კოლხებში გავრცელებული დაავადება არის მალარია. ასეთ პირობებში მალარიის ეპიდემიური გავრცელება სავსებით შესაძლებელია. რეალურად ეს არის ერთადერთი არგუმენტი, რომელიც მხოლოდ მალარიის სასარგებლოდ საუბრობს. თუ ყურადღებით დაუუკვირდებით, მივხვდებით, რომ ცხოვრების სხვა პირობები, პირიქით, A ჰეპატიტს თუ გამოიწვევდნენ.

A ჰეპატიტი ღვიძლის მწვავე ინფექციური დაავადებაა, რომელიც გამოწვეულია A ჰეპატიტის ვირუსით. ეს არის გასტროენტერალური დაავადება. რადგან ის გამოწვეული სიბინძურის შედეგად, მას ხშირად უწოდებენ „ჭუჭყიანი ხელების დაავადებას“.⁸ A ჰეპატიტის სიმპტომებია: 1) ცხელება, 2) თავბრუსხვევა, 3) სიყვითლე, 4) ჰეპატომეგალია (ზოგჯერ სპლენომეგალიაც), 5) მუცლის ტკივილი. რადგანაც ეს არის ენტერივირუსული დაავადება, შესაბამისად, ის გადადის ალიმენტური გზით. იშვიათ შემთხვევებში შეიძლება გადავიდეს პარენტერული (სისხლის გადასხმით)⁹ გზით. თუმცა, რა თქმა უნდა, ანტიკურ ხანაში ეს შეუძლებელი ჩანს, შესაბამისად, ამ გზით გავრცელების საკითხს ჩვენ არც შევეხებით. რადგანაც A ჰეპატიტი ვრცელ-

⁸ Hygiene Effort Against Hepatitis. New York Times. November 15. 1988. ხელმისაწვდომია: <http://www.nytimes.com/1988/11/15/science/hygiene-effort-against-hepatitis.html?src=pm>.

⁹ სისხლის გადასხმით.

დება დაბინძურებულ გარემოში და რადგანაც ის ენტეროვირუსული დაავადებაა და ჩვენ ვიცით, რომ კოლხები სიბინძურეში ცხოვრობდნენ და იკვებებოდნენ, ჰიპოკრატეს თანახმად, ჩვენი აზრით, სავსებით შესაძლებელია, რომ ეს იყოს A ჰეპატიტი. საინტერესოა, რომ სტრაბონის მიერ აღწერილია ფთეიროფაგების კოლხური ტომი, რომელიც იმავე პირობებში ცხოვრობდა. ეს ტომი სწორედ A ჰეპატიტით იყო დაავადებული, როგორც ჩანს, ამაზე ქვემოთ ვისაუბრებთ. ამრიგად, A ჰეპატიტის ორი სიმპტომი – სიყვითლე და შეშუპება, ემთხვევა ჰიპოკრატეს აღწერილობას და სხვა სიმპტომები – ჭარბი წონა, კუნთოვანი ჰიპოტონია არ ეწინააღმდეგება ამ დიაგნოზს. ასევე კოლხების საცხოვრებელი პირობები – დამღარი წყლის სმა და ჭუჭყიანი ან უმწიფარი დამპალი საკვების მიღება, ადასტურებს ამ დიაგნოზს და სხვა პირობები – ჭაობებში ცხოვრება არ ეწინააღმდეგება ჩვენს დასკვნას.

კიდევ ერთი არგუმენტი, თუ რატომ არის ეს დაავადება A ჰეპატიტი და არა მალარია, არის ის, რომ კოლხებს ჰქონდათ A ჰეპატიტის სამკურნალო საშუალება, რაც წყაროებში ირიბად არის დადასტურებული. ხალხურ მედიცინაში A ჰეპატიტის სამკურნალოდ გამოიყენება ცოცხალი ტილების ჭამა. ექიმები ამ მეთოდს ოფიციალურად არ იყენებენ, მაგრამ არც მის ეფექტურობას უარყოფენ. თუმცა ეს ჩვენთვის ნაკლებად საინტერესოა, მთავარია ის, რომ მკურნალობის ეს მეთოდი გვაქვს დადასტურებული წყაროებში. სტრაბონი, პლინიუსი, პტოლემეიოსი, არიანე და V საუკუნის ანონიმი იხსენიებენ ფთეიროფაგების (ტილისმჭამელების) ტომებს. ზოგი თარგმანით ეს გირჩის მჭამელები უნდა იყოს, მაგრამ ტილისმჭამელები უფრო ზუსტი ჩანს, რადგან სტრაბონი ამბობს, რომ მათ ტილისმჭამელები ეწოდათ ცხოვრების ბინძური წესის გამო.¹⁰ ტერიტორიულად სტრაბონი მათ ჰენიოხებისა და ზიგების მეზობლად,¹¹ მთებში („მათ ზემოთ“) იხსენიებს.¹² სამივეჯერ იხსენიებს ამ ტომებს და სამივეჯერ ისეთ კონტექსტში, რომ ისინი დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე, სწორედ დასავლურქართული ტომების გარემოცვაში

¹⁰ Strab. 11.2.19. Strabo. ed. H. L. Jones. The Geography of Strabo. Cambridge. Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann. Ltd. 1924. ხელმისაწვდომია: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.019-8%3Abook%3D11%3Achapter%3D2%3Asection%3D19>.

¹¹ Strab. 11.2.1. Strabo. ed. H. L. Jones., The Geography of Strabo. Cambridge. Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann. Ltd. 1924.

¹² Strab. 11.2.14. Strabo. ed. H. L. Jones. The Geography of Strabo. Cambridge. Mass.: Harvard University Press; London: William Heinemann. Ltd. 1924.

არიან. პლინიუსი ფთეიროფაგებს მდინარე ქარიენტთან ათავსებს და „სალი-ებს უწოდებს, რომელნიც სუანთა მეზობლად ცხოვრობენ“.¹³ მართალია ესენი უფრო სამხრეთ-აღმოსავლეთით ცხოვრობენ, მაგრამ სამაგიეროდ, ჰიპოკრატეს მიერ აღწერილი ფაზისელების ახლომახლო არიან სწორედ. პტოლემეაიოსთან მათი აღგილმდებარეობა ცოტა გაუგებარია – ის მათ იხსენიებს სარმატიაში, მაგრამ იქვე იხსენიებს მდინარე რას, რომელიც რიონის სახელწოდება რისს მოგვაგონებს. ამ შემთხვევაში სარმატია შეიძლება ფართო გაგებით იყო გამოყენებული პტოლემეაიოსის მიერ. არიანე და V საუკუნის ანონიმი ფთეიროფაგებს ისევ სტრაბონისეულ ლოკალიზებას ახდებს – ბიჭვინთასა და გაგრას შორის (პიტიუნტი-ნიტიკე).¹⁴ ამრიგად, ფთეიროფაგები, როგორც ჩანს, კოლხური ტომია, რომელშიც გავრცელებული იყო ჰეპატიტი. როგორც ჩანს, პირველად სტრაბონმა შეამჩნია მათი თვისება – სამკურნალოდ ტილების ჭამა, მაგრამ როგორც გეოგრაფი და არა ექიმი, არც დაინტერესებულა ამის მიზეზით და ეს ჩვევა მათ სიბინძურეს მიაწერა. ამასთან ის ფაქტიც, რომ სწორედ მათ მოიხსენიებს სტრაბონი ბინძურებად კიდევ უფრო ამყარებს ჩვენს მოსაზრებს. როგორც აღვნიშნეთ A ჰეპატიტს „ჭუჭყიანი ხელების დაავადებასაც“ უწოდებენ. გამოდის, რომ თავისთავად სახელწოდება ფთეიროფაგები ეთნონიმი არც არის – უფრო შეიძლება მედიკონომი ეწოდოს – სახელი, შერქმეული მათი ჯანმრთელობის მდგომარეობის მიხედვით.

თუმცა, შეიძლება არსებობდეს ერთი კონტრარგუმენტიც – მალარიული ჰეპატიტის შესაძლებლობა. მალარიული ჰეპატიტი მედიცინის ისტორიაში დაფიქსირებულია მხოლოდ ერთხელ, ინდოეთში, 1988-1991 წწ.¹⁵ მაგრამ რადგანაც მათ ჰქონდათ მალარია B და C,¹⁶ და არა A ჰეპატიტით, და შესა-

¹³ Plin. Nat. 6.4. The Natural History. Pliny the Elder. John Bostock. M.D. F.R.S. H.T. Riley. Esq. B.A. London. Taylor and Francis. Red Lion Court, Fleet Street. 1855. ხელმისაწვდომია: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1-999.02.0137%3Abook%3D6%3Achapter%3D4>.

¹⁴ Arrian. Arr. Peripl. pos=76. Arriani Nicomediensis Scripta Minora. Arrian. Rudolf Hercher. Alfred Eberhard. in aedibus B. G. Teubneri. Leipzig. 1885. ხელმისაწვდომია: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.05-33%3Asection%3Dpos%3D76>.

¹⁵ Anand AC. Ramji C. Narula AS. Singh W. Malarial Hepatitis: a Heterogeneous Syndrome? The National Medical Journal of India. 1992. March-April. გვ. 59-62. ხელმისაწვდომია: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/1304265>.

¹⁶ Kochar DK. Singh P. Agarwal P. Kochar SK. Pokharna R. Sareen PK. Malarial Hepatitis. The Journal of the Association of Physicians of India. 2003 November; 51. გვ. 1069-1072. ხელმისაწვდომია: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/15260391>.

ბამისად, მალარია A ჰეპატიტით პრაქტიკულად აღრიცხული არ არის ისტორიაში, ჩვენი აზრით, ჰიპოკრატეს მიერ აღწერილი დაავადება არ შეიძლება იყოს მალარიული ჰეპატიტი. მისი გავრცელების იშვიათი ხასიათიც ამასვე გვაფიქრებინებს.

ამრიგად, ჰიპოკრატეს მიერ აღწერილი კოლხების სიმპტომებისა და საცხოვრებელი პირობების მიხედვით და ასევე სხვა ანტიკური ავტორების ცნობებზე დაყრდნობით თუ ვიმჯელებთ, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ კოლხებს აწუხებდათ არა მალარია, არამედ A ჰეპატიტი. ასევე კვლევისას კიდევ ერთი საინტერესო დასკვნა გამოვიტანეთ – რომ ბერძნები ბარბაროსებს სახელს ყოველთვის მათი ეთნიკური კუთვნილების მიხედვით არ არქმევდნენ – სახელი შერქმევის საფუძველი შეიძლება ყოფილიყო მათი ჯანმრთელობის მდგომარეობაც.

Natia Phiphia, Marta Kardava

MALARIA OR HEPATITIS A – ON THE INTERPRETATION OF HIPPOCRATES' INFORMATION ABOUT THE COLCHIANS

Summary

Famous physician of Antiquity Hippocrates in his work “*On Airs, Waters, and Places*” tells about the medical state of the Colchians. The illness, casual for the Colchians, which is described by Hippocrates, generally is interpreted as malaria. However, when we researched this issue deeply, we discovered that it should not have been malaria and this paper argues that this is hepatitis A. According to these symptoms and conditions at a glance, two options are possible – malaria and hepatitis A. Since malaria is characterized by anorexia, patient cannot have malaria, especially in heavy cases and have an overweight simultaneously and since malaria causes diarrhea, nausea and vomiting, soon after infection the patient loses weight. This symptom is contradictory to the overweight. Therefore the disease described by Hippocrates cannot be malaria. Hepatitis A is an acute infectious disease of the liver caused by the hepatitis A virus. It is gastrointestinal illness. Since it is caused by pollution, sometimes is called “dirty hands spread disease”. Since hepatitis A is spread in dirty conditions, this is an enteroviral illness, and we know that the Colchians lived in pollution according to Hippocrates, in our opinion, it is quite possible that this disease is hepatitis A. The other argument why this disease is hepatitis A and not malaria is that part of the Colchians seemed to use a cure against hepatitis A. The information about this cure is given indirectly in ancient sources. In folk medicine Hepatitis A is cured with the use of living lice in Georgia. The lice are given to patient orally – they actually eat living lice. Physicians neither officially use this method, nor deny its efficiency. But this is less interesting for us. Much important is that this method is still used by people in Georgia in purpose to cure the hepatitis A. Strabo, Pliny and Ptolemy mention the tribe of the Phtheirophagi (lice-eaters). To sum up, based on the symptoms and living conditions of the Colchians, which were encountered by

Hippocrates and according to the information given us about other ancient sources indirectly, we can conclude, that the illness, which the Colchians were suffering from was not Malaria, as it was thought earlier, but was hepatitis A. Also, during our research we encountered that the Greeks were giving name to barbarian tribes not only according to their ethnical identity but also, according to their health condition, which is very rare in ancient historiography.